

[vissza](#) | [nyomtatás](#)

Az abszolútizmus állama

Szerző: **Stipta István**

A 17-18. században Európa legnagyobb dinasztiai befejezték a közhatalom széttagoaltságának felszámolását, és megteremtették a hatalom egységét. Az abszolútnak nevezett kormányzati rendszerben az uralkodó többnyire közvetlenül az isteni hatalomra vezette vissza hatalmát, s intézményes tényezők nem korlátozták felségjogait. Az állam pusztá eszköz lett a teljhatalmú uralkodó kezében, akinek azonban az isteni törvények, a természetes igazságosság és az állam alapvető törvényeinek tiszteletben tartásával kellett uralkodni.

Az „abszolútizmus” kifejezés tudomány alkotta fogalom, amely a 19. században keletkezett. Elsőként Georg Jellinek írta körül jellemzőit (Das Recht des modernen Staates. Berlin, 1900), és tett különbséget két változata között. Az abszolútizmus történetileg ismertebb formáját egy uralkodó testesíti meg, aki isteni felhatalmazás vagy társadalmi szerződés alapján gyakorolja az állami főhatalmat. Másik változata olyan állami despotizmus, amelyben az állam minden jogosultságot a maga részére tart fenn. Az első esetben az állam a teljhatalmú uralkodó eszköze, a második esetben minden közjogi hatalom foglalata, a korlátlan hatalomteljesség kifejeződése, amely egészen a totalitarizmusig terjed.

A fogalom

Az újkori abszolútizmus eszméje Ulpianus római jogász híres tételére, a „Princeps legibus solutus” (az uralkodó akarata törvény) gondolatára vezethető vissza. Az uralkodó teljhatalmát hirdető késő császárkori felfogást a 16. század válságos évtizedeiben Jean Bodin újította fel. Álláspontja szerint a legitim uralkodó egyedül Istennek felelős, akitől méltóságát kegyből, de kötelességként kapta. Bodintól származik a szuverenitás tana, amely szerint az állami hatalom egységes, törvényes gyakorlóját teljhatalom illeti meg.

Az erős állam létjogosultságát hangoztatva, Thomas Hobbes is védte a monarchikus abszolútizmust, államelmélete azonban már a természetjogon alapszik. A természetjogot az alattvalók védelme érdekében szükséges eszköznek tartotta, de – bibliai alapokon – ragaszkodott egy erős rezsimez, amelyben a patriarchális

államvezetési hagyományok biztosítékát látta. Ezzel szemben John Locke azt a felfogást képviselte, hogy az uralkodó köteles a társadalmi szerződést betartani, hatalmát alattvalóival megosztani, az isteni és emberi törvények megsértése esetén trónjáról lemondani.

Az abszolutizmus alatt tágabb értelemben ma is olyan korlátlan uralkodói hatalmat értünk, amelynek gyakorlását mellé- vagy fölérendelt autonóm hatalom, intézményes tényező nem korlátozza. A tekintélyes német (új) Staatslexikon szerint az abszolutizmus napjainkban is érvényes fogalmát Molnár Erik magyar történész határozta meg. Eszerint az abszolutizmus az uralkodói akarat érvényesítése az állam egész területén a királytól függő bürokrácia, az állandó hadsereg és a király által kivetett adók segítségével. A fogalmat ki kell egészíteni azzal, hogy ebben a kormányzati rendszerben a királyi szervek az ítélkezési tevékenységet is saját hatáskörükbe vonták.

A definícióban a rendek és egyéb közbülső hatalomgyakorló tényezők nincsenek megemlítve. Ezek szemben álltak a központi hatalommal, nem voltak érdekeltek a központosításban. Azzal, hogy kontrollt és korlátot is jelentettek, csökkentették az uralkodói önkényt. A legtöbb államfilozófus e tényezőknek tulajdonítja, hogy a nyugat- és közép-európai abszolút monarchiák cselekvési köre limitált volt például az orosz vagy oszmán despotizmuséhoz képest.

Az abszolutizmus minden történetileg kialakult változatánál határozott törekvés nyilvánult meg az uralkodói hatalom átörökítésére. Ezért indokolt a monarchikus hatalomra vonatkozó, halál esetére szóló rendelkezési igényt is fogalmi elemnek tekinteni.

Változatok

Az abszolutizmus sajátos kormányzati rendszer, amelynek több változata jött létre. A monarchikus abszolutizmus ellentétben áll minden organikusan kialakult vagy alkotmányosan létrehozott együttes kormányzással: a hűbéri rendszerrel, a rendi dualizmussal, az újkor alkotmányos vagy parlamenti monarchiájával. Idetartozik minden uralkodási forma, amely közvetlenül isteni hatalomra vezet vissza eredetét (teokrácia). Az abszolutizmust szokás a monarchikus hatalomgyakorlásra korlátozni, annak ellenére, hogy más oligarchikus vagy testületi uralom esetében is előfordulhat.

Az abszolutizmus államelméleti előzményei összefüggésben voltak a korabeli szekularizációs folyamatokkal. Az államhatalom centralizációja feltételezte a fizetett és

főállású hivatalnoki réteget, amellyel szemben a rendek heves küzdelmet vívtak. A kiváltságos csoportok és a központi hatalom küzdelme sajátos jelleget kapott ott, ahol a rendi és a vallási ellenzék összefonódott. Ebben az értelemben beszélhetünk felekezeti abszolutizmusról, amely német földön 1555-től, az augsburgi vallásbékétől 1648-ig, a vesztfáliai békéig tartott. Az uralom e formáját a világi hatalom lelkiismereti szférába történő beavatkozása jellemezte.

Egyes alkotmánytörténeti szerzők a megerősödő 15–16. századi európai államokat „korai modern” államoknak nevezik. G. Oestreich ebből a szempontból osztotta három részre a németországi államfejlődés időszakát. Eszerint egy késő középkori előformát a korai modern állam első periódusa, a 16. századi Finanzstaat követte, majd a harmadik időszakban, a harmincéves háború után alakult ki a korai modern állam második szakaszát jelentő katonai, gazdasági és igazgatási állam. Ezt a történeti periódust nevezhetjük korai abszolutizmusnak. Ennek megfelelő időszak Franciaországban XIII. Lajos uralkodása, Angliában a Tudor-korszak. Európai keretek között a klasszikus abszolút állam kifejezést első ízben II. Fülöp spanyolországi uralmára (1556–98) alkalmazták.

Németországban az abszolutizmus csak a tartományi fejedelemségek szintjén jelent meg. A német történeti művek nagy része az 1648-tól 1789-ig tartó időszakot nevezi abszolutizmusnak, amelyen belül 1740 után a klasszikus vagy udvari abszolutizmust a felvilágosult abszolutizmus váltotta fel. A jelenség modern kori változataként a 19. századi Németországgal kapcsolatban – Jellinek nyomán – szokás állami abszolutizmust emlegetni. Ez jellemezte a délnémet államok közjogi viszonyait az 1818–20-as alkotmányokig, Poroszország hatalmi rendszerét 1848-ig. Ausztria–Magyarország 1849–60 közötti kormányzati szisztémájára a neoabszolutizmus kifejezés állandósult.

Az abszolutizmus kialakulásában döntő momentum, hogy az uralkodók a 16. századtól már nem a hagyományos nemességre, hanem a jogilag képzett polgári tisztviselőkre és a kereskedő polgárságra támaszkodtak. Noha a nemesség megtartotta társadalmi előjogainak többségét, viszonylagos gazdasági és politikai függetlenségét, társadalmi súlya, állami befolyása csökkent. Az abszolút uralkodó alapvetően döntőbírói szerepet játszott a nemesség és a polgárság között.

Az abszolutizmus legtöbbször kedvező volt a külső biztonság szempontjából is, mivel kiiktatta a polgárháborút és az anarchikus állapotokat. A 18. században kialakult „kabinetháborúk” már nem érintették jelentős mértékben a lakosságot. Az

abszolutizmus legfontosabb intézménye – az állandó hadseregen túl – az új, képzett, bármikor mozgósítható hivatalnokréteg, amelyet a király nevezett ki, ő fizetett, s ennek következtében csupán neki volt alárendelve (Franciaországban az intendánsok legjelentősebb csoportja a „commissaires”, Brandenburg-Poroszországban a komisszárok).

Az abszolutizmus fontos reformokat hajtott végre a gazdaság területén is, első ízben kísérelve meg egy koherens gazdasági és kereskedelmi politika kialakítását. Franciaországban és Ausztriában az abszolutizmus uralkodó gazdasági doktrínája a merkantilizmus volt. Más német államokban a kamentalizmus keretében zajlottak olyan gazdasági reformok, melyekből kialakult az igazgatás és kormányzás tana (Polizeiwissenschaft).

Jellemzők

Az abszolutista állam legmarkánsabb sajátossága, hogy – háttérbe szorítva a rendi tényezőket – megteremtette a hatalom egységét. Ez a törekvés Franciaország esetében XIV. Lajos időszakában volt a legerőteljesebb. A Tudor-abszolutizmus Angliában e tekintetben kivétel, hiszen tovább működött a parlament, nem épült ki egységes központi igazgatás, s az állam nem szedett több adót, mint amennyire feltétlenül szüksége volt.

A klasszikus abszolutizmus idején a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom az uralkodó kezébe került, ám az állam alaptörvényeit neki is tiszteletben kellett tartania. Az állami hatalom nem fajult diktatúrává. Az uralkodó felelős volt Isten előtt: saját országában Krisztus földi helytartójának tekintette magát. E „mérsékelt egyeduralom” franciaországi alappillérei voltak a tartományi rendi gyűlések, a parlament és az alaptörvények rendszere (Lois fondamentales).

A hatalomeredeztetési felfogás megváltozott. A korszakunkra jellemző patriarchális elv szerint a dinasztia, illetve az ország ügyei és tulajdona egybeolvadtak. Az uralkodó viszont köteles volt gondoskodni alattvalóiról. A korabeli felfogás nem tett különbséget monarchia és állam, alkotmány és a dinasztia házi alaptörvénye, politikai végrendelete között.

A hatalomgyakorlás módjában is alapvető változás történt. A monarchikus hatalom háttérbe szorította a területi önállóságot, s országa egész területén egységes igazgatási rendszer bevezetésére törekedett. Az udvar az állami élet állandósult központjává vált. Az állami mechanizmus működése racionális, az igazgatás országos

hatáskörű, egységes lett. Különösen az adóbevételt biztosító pénzügyi és az abszolutizmus biztosítékát jelentő katonai igazgatás korszerűsödött. Lassan kialakult egy központilag irányítható, rendi állástól független, szakképzett végrehajtói apparátus.

Az abszolutizmus idején megváltozott az állam és az alattvalók viszonya is. Első ízben kellett az alattvalók életéről, testi épségéről és tulajdonáról állami eszközökkel gondoskodni. Ez a jellegzetesség mindenképpen elkülöníti az abszolút monarchiákat a modern kori totalitárius államoktól.

A területi partikularizmus felszámolása után csaknem minden érintett országban sor került az igazságszolgáltatás egységesítésére és központosítására. A királyi ügyek (cas royaux) – felségsértés, hűtlenség, tiltott magánharc, pénzhamisítás – esetein túl megkezdődött a köztörvényes bűncselekmények állami üldözése. Az állam kiterjesztette büntetőhatalmi igényét a társadalom és magánszemélyek érdekeit érintő közösségellenes cselekedetek megtorlására. Ebben az időben alakult ki az inkvizitórius (nyomozóelvi) eljárás, amely a bűncselekmények hivatalból történő üldözését az állami szervek kötelességévé tette.

Minden nyugat- és közép-európai monarchia teljhatalmát korlátozták a testületek (provinciák, rendek, céhek) privilégiumai és az uralkodó vallás normái. Németországban a császári hatalmi törekvésekkel szemben álltak a tartományi fejedelmek, a birodalmi alkotmány és a két birodalmi bíróság, valamint a tartományi alkotmányok.

A felvilágosult forma

A felvilágosult abszolutizmus fogalma – mint a legtöbb korszakjelző történelmi kategória – filozófiai eredetű, az etikai idealizmus terméke. Voltaire, Holbach és Helvetius mellett mindenekelőtt Diderot hirdette, hogy az uralkodó kellő hatalom birtokában végrehajthatja a társadalom számára szükséges reformokat, legyőzheti a műveletlenséget, biztosíthatja népe jólétét és boldogságát. Egyúttal köteles alávetni magát a törvényeknek, s miniszterei sem élhetnek vissza a hatalommal. Az eszményített rendszer első kritikusa Rousseau volt; ő a két ellentmondó fogalom – a felvilágosodás és az egyeduralkodó – összekapcsolását illuzórikusnak tartotta.

A filozófusok által elképzelt monarchia eszméjét a fiziokraták emelték a formulázott államelmélet rangjára. A francia szóhasználat szerinti felvilágosult despotizmus alatt olyan kormányzati rendszert értettek, amelyben a természetjog keretei között egy

teljhatalmú uralkodó kormányoz. A francia forradalom után a felvilágosult abszolutizmus a napi politika síkjáról az elvont politikai kategóriák közé került. Nemcsak a forradalom szorított háttérbe mindenfajta abszolutizmust, de a közép-európai monarchiák gyakorlata is diszkreditálta ezt a fogalmat.

A tudományos irodalomban Wilhelm Roscher 1847-es tanulmánya révén jelent meg először a felvilágosult abszolutizmus fogalma. A szerző az abszolutizmuson belül megkülönböztette az „aufgeklärter Absolutismus“-t, amelynek elkülönítő ismervét a gazdaság szabályozására irányuló törekvésben jelölte meg. Az 1928-as oslói történészkongresszuson Michel Lhéritier referátumáról lefolyt vita során került szóba először, hogy a filozófusok és fiziokraták programja milyen mértékben valósult meg a gyakorlatban. Itt alakult ki egységes álláspont arról, hogy a felvilágosult abszolutizmus speciális európai jelenség, amely az 1740-es évektől a francia forradalomig terjedő időszakot fogta át.

Az államtudomány szempontjából Fritz Hartung 1955-ben megjelent műve járult hozzá a fogalom tisztázásához. A szerző a felvilágosult abszolutizmus lényegének a rendi struktúrától történő eltávolodást tartja. Ő állapította meg először, hogy egy sajátos kormányformáról van szó, ő elemezte máig érvényes módon az állami szervek és a közigazgatás korabeli szerepét.

Az eddigi legteljesebb tudományos összefoglalást az 1974-ben megjelent, Karl Otmar Aretin szerkesztette kötet jelenti. Ez a mű ugyan kisebb hangsúlyt fektet az államtörténeti vonatkozásokra, mint az előző, de az egyes érintett országok bemutatásával lehetőséget kínál a jelenség specialitásának megközelítésre. A tanulmánykötet abban az értelemben hozott fordulatot, hogy a felvilágosodást nem szűkíti a filozófiára, hanem az egész korszellemet érti a kifejezés alatt.

Etatizmus

Európa földrajzi peremvidékén a 18. század negyvenes éveitől a francia forradalomig terjedő időszak a felvilágosult abszolutizmus jegyében telt. Míg földrészünk centrális régióiban a polgári átalakulás gazdaságfejlesztő, társadalmat, államszervezetet korszerűsítő szerves folyamatai zajlottak, a periférián egy új típusú kormányforma alakult ki. A fejlődésben elmaradt közép- és kelet-európai, mediterrán és skandináv térség országaiiban az állam vállalta magára a korszerűsítés feladatát. A politikai, hatalmi és jogi eszközökkel megkísérelt, erőszakot sem nélkülöző modernizációs törekvés egyik legfontosabb eszköze a közigazgatás volt. Térségünkben a modern értelemben vett adminisztráció, a célszerűen működő bürokratikus igazgatási rendszer

kialakításának igénye és első kísérlete a felvilágosult abszolutizmus idejére esett.

A felvilágosult abszolutizmus csak a rendi struktúrától történő eltávolodás révén valósíthatta meg legfontosabb célkitűzését, a korszerű állam kiépítését. Ez az igény a közigazgatásban évszázados szervezeti és működési elvek feladását eredményezte. A születési előjogok dominanciája, a rendek, különösen a főrendek hivatalviselési monopóliuma lényegi ellentétbe került a korszerűsítő államszervezési törekvéssel. A hivatalnokok közé mind többen kerültek be a tanult polgári rétegből, a szakképzettség követelménye egyre inkább háttérbe szorította a származáson alapuló kiválasztási rendszert. Az egységes központi irányítás igénye kikezdte a középkori privilégiumokon nyugvó, területi különállásban is megnyilvánuló partikularizmust. A közigazgatásban csökkent a rendi szokásszerűség, a kiváltságokhoz kötődő hagyományok szerepe.

Az etatizmus a felvilágosult abszolutizmus jellegadó ismérve lett. Az állam döntő szerepet vállalt a politikai, társadalmi, gazdasági folyamatok irányításában. Szervezőtevékenységét, közhatalmi jogosítványait érvényesítette olyan területeken is, amelyek korábban szabályozatlanok voltak. Ebben az időszakban vált a népjólét, az egészségügy állami feladattá, „státusüggé”. A központi igazgatás hatásköröket és feladatokat vont el az egyháztól (pl. oktatás), korlátozta a magánföldesurak ítélkezési tevékenységét.

A hatalom radikálisan csökkentette vagy kiiktatta a központi kormányzat rendi korlátait. Az állami akarat érvényesítésének fontos eszközei lettek a mindenkivel szemben azonos kötelezettséget megállapító, nemest és jobbágyot, egyént és testületet egyformán kötelező jogi normák. A felvilágosult abszolutizmus meghatározó jellegzetessége a felvilágosodás eszméinek befolyása az uralkodó és tanácsosai tevékenységére.

Új eszmények

A felvilágosult abszolutizmust új uralkodóeszmény jellemezte. Az „isten kegyelméből” uralkodó király helyébe a hivatását tevékenységével igazoló államfő lépett. II. Frigyes a nép és közötté létrejött – egyébként felbonthatatlan – szerződésre hivatkozott. Az uralkodás személyi jellege erősödött meg: a – többségükben – művelt, önálló szellemiségű királyok alanyi érdekeltséget és felelősséget éreztek a köz ügyeiért, alattvalóik sorsáért. Az országok zömében ez a felfogás a legfontosabb államügyek személyes intézésének igényével párosult, ami általában jótékony hatással volt az egységes, centralizált közigazgatás kialakítására.

Az „alattvaló” fogalma az érintett országok történetében először kezdett állampolgári értelmet nyerni. Az állam és a területén élő lakosság közötti viszonyban lassan kialakult egy kölcsönösséget feltételező álláspont, amely a kormányzat gondoskodási kötelezettségét is magában foglalta. A rendi struktúrán kívüli társadalmi csoportok tagjai államilag számon tartott alanyok, emberbaráti, vallási-humanisztikus vagy célszerűségi-pénzügyi okokból a közigazgatás tényezői lettek. A végrehajtó apparátus tevékenységének személyi hatásköre jelentősen kitért.

Különlegesen fontos volt a felvilágosult abszolutizmus felfogása a paraszttal kapcsolatban. Egyes államok megakadályozták a paraszti telkek felvásárlását és kisajátítását. II. Frigyes a jogvédelmet az uradalmi jobbágyokra és a telepésekre is kiterjesztette, azonban katonai szempontokra tekintettel tiszteletben tartotta a nemesség alapvető érdekeit is. II. József – és részben már Mária Terézia – ezzel szemben fokozatosan felszámolta a nemesi adómentességet és a robotot. II. József jutott el legmesszebb: ő deklarálta első ízben a törvény előtti egyenlőséget, és szüntette meg a jobbágyságot. Dánia (Norvégiával és Schleswig-Holsteinnel) és Svédország a 18. század végére eljutottak a jobbágyfelszabadításig. Egyedül Oroszországban rosszabbodott a jobbágyok helyzete.

A felvilágosult abszolutizmus nem csupán az államrezon igényeiből és a felvilágosodás gondolataiból indult ki. Kialakulásában nagy szerepet játszottak egyes vallási irányzatok (janzenizmus, piétizmus). Az új szellemi irányzatot befogadó államok intézkedéseiben megjelentek a szekularizáció jelei. Az uralkodók személyes beállítottságától függően a vallás pozitív szabályai eltérő mértékben hatottak az államvezetés elvi irányítására, végrehajtási tevékenységére. A vallásirányítás részben állami feladat lett, kísérlet történt a tolerancia szervezeti, jogszabályi garanciáinak kialakítására. A Habsburg Birodalomban II. József uralkodása alatt megnövekedett az állami kontroll az egyház felett, az állam részt kért az egyháziak képzéséből, saját szerveivel ellenőriztette a vallási kötelezettségek teljesítését. Spanyolországban (III. Károly), Portugáliában (Pombal), Nápolyban (Tanucci), Pármában (Dutillot), Toscanában (Lipót nagyherceg) is fontos reformokat hoztak a jezsuiták és más rendek ellen, s az uralkodók befolyást nyertek az országon belüli vallásirányításba a pápai udvarral szemben. A felülről jött reformok indítéka nem a vallásellenesség volt: az egyházi életbe való drasztikus beavatkozást alapvetően az udvar gazdasági érdekei motiválták.

Racionalizált államháztartás

Gyakran olyan reformokat is a felvilágosodás javára írunk, amelyeket a kameralisták és az államelméleti gondolkodók már a 17. században követeltek. A felvilágosult abszolútizmus kormányzati gyakorlata jelentős részben az ő hatásukra változott meg. A szervezetlen állami gazdálkodás, az udvar szükségleteit előtérbe állító, esetleges pénzügyi gyakorlat helyébe a legtöbb helyen átgondolt, racionalizált államháztartási rendszer lépett. Költségvetési gazdálkodás ugyan még nem alakult ki, de a kiadások terén a takarékoság és a hatékonyság követelménye érvényesült, a bevételek meghatározása és behajtása során először jelent meg a közös teherviselés igénye. Az államszervezet gyors korszerűsítésére ezen a területen volt a legnagyobb szükség. Az elkerülhetetlen adóreformokat a lakosság teljes körű számbavétele előzte meg, amely az állami apparátus feladata volt. A tervszerű állami cselekvés nyomait is ezen a téren fedezhetjük fel.

Az új kormányzati irányzat a gazdaság korszerűsítése érdekében támogatta a kereskedelmet, adóreformot dolgozott ki, megnyirbálta az egyház gazdasági kiváltságait. A fiziokrata szemlélet nyomán serkentette a mezőgazdasági termelést és – rendi állástól függetlenül – védte a termelőket. Az új rendszer szövetséget keresett a városokkal. Az újonnan kialakított egységes súly- és mértékrendet közigazgatási hivatalok ellenőrizték. Az állami bevételek biztosítására korszerű vámszervezet alakult.

A végrehajtás eszközei között fontossá vált a jogi szabályozás. Megnőtt az egységesítő, normatív rendelkezések szerepe. Az állami életben történő érvényesítés igényével készült működési szabályok jelentek meg. A jogalkotás és -alkalmazás révén radikálisan megnövekedett a szakemberek iránti igény. A felvilágosult abszolútizmus túlszabályozó hajlama jótékony hatást gyakorolt a jogi oktatásra, a korszerű bürokrácia megteremtésére. A közigazgatással szemben támasztott állami követelmények a közigazgatás-tudomány kialakítását is serkentették.

Minden állam centralizált közigazgatási rendszert épített ki, vagy ennek megteremtésére törekedett. Háttérbe szorultak a rendi intézmények, partikuláris jellegű területi önkormányzatok, s a központi akarat megvalósítására középszintű és helyi végrehajtási szervek létesültek. Megszűnt a városok, céhek, egyetemek, nagybirtokok korábbi különállása. Felmerült az igény az igazgatás és a bírászkodás elválasztására. A testületi elvvel szemben az egyéni felelősség került előtérbe, megkezdődött a központi igazgatás ügýtípusok szerinti tagolása: elkülönültek egymástól az *oconomia*, a *juridica*, a *politica*, az *ecclesiastica* és a *militare* szervei és

normái.

Ebben az időszakban formálódtak ki a hivatalnokokkal szembeni szakmai követelmények, alakult át az állami szolgálat fizetett tevékenységgé. Az igazgatás hivatalsszerűvé, működése egyre inkább állandóvá vált. A hivatali bürokrácia jogállása megváltozott: az állami alkalmazottak megbízásukat határozatlan időre kapták, munkájukat főfoglalkozásban látták el, a tevékenységükkel kapcsolatos elvárások egyértelműek lettek.

A felvilágosult abszolútizmus humanizálta a büntetőjogot, megújította az eljárásjogot és előkészítette az egységes civiljogi kodifikációt. A legtöbb érintett hatalom támogatta a tudományt, az iskolaügyet, a művészeteket, az ipart, a manufaktúrákat és a mezőgazdaságot.

A klasszikus abszolútizmus az egyének jogait a testületi szabadság keretei között érvényesítette. A felvilágosult abszolútizmus ezzel szemben megkísérelte a testületi előjogokat és az önkormányzat maradványait lebontani. Kiemelkedő képviselői azonban nem tudták azt az ellentmondást feloldani, hogy miközben minden alattvalót egyenlőnek nyilvánítottak, és az uralkodót csak saját személyes képességével legitimálták, addig hatalmuk alapja a dinasztikus öröklés volt, s kormányzatuk egyeduralkodásra épült.

*

Az abszolútizmus az európai történelmi fejlődés fontos korszaka volt. Nem vitatható a belső béke megteremtésében, a széthúzó rendi hatalom állami alárendelésében, az igazgatás kiépítésében, az igazságszolgáltatás, a kultúra, a gazdaság, a vidék fejlesztésében, nem utolsósorban a jobbágyok támogatásában betöltött szerepe. Az abszolútizmus elősegítette, hogy az emberek racionális, célra orientált tevékenységre (munkára) és a társadalomba való integrációra szokjanak. Lehetővé tette a vallási türelmet, támogatta az infrastruktúrát, harcolt a visszaélések ellen. Igaz, hogy sok reformelképzelés torzó maradt, és éppen olyan esetekben, amikor az uralkodók a társadalmi viszonyokat radikálisan akarták megváltoztatni, kudarcot vallottak. Nem ez volt az utolsó olyan kormányzati rendszer, amelyben túl nagy maradt a távolság a törvényekben, rendeletekben megfogalmazott elképzelések és a valóság között.